

Jakab István

Anyanyelv és magyarságtudat

A szlovákiai magyar ember – tapasztalatom szerint – szívesen beszél a nyelvről, pontosabban: anyanyelvéről. A nagy többség ugyanis tudatában van annak, hogy az anyanyelv a legerősebb alapja magyarságtudatunknak. Magyarjaink egy kisebb, de sajnos, már elég jelentős részét fenyelezi ez a téma: azokat, akik utódaik elképzelt érvényesülése érdekében hiszékeny módon lemondtak arról, hogy gyermekeik magyar nyelvi és kulturális közegben szerezzék meg legalább az általános műveltségüket. A büntudathoz olykor talán némi csalódottság is társul, különösen, ha azt tapasztalják, hogy magyar környezetből származó gyermekük a szlovák tan nyelvű iskolában elért gyengébb eredmények miatt nem jutott annyira, mint azok, akik anyanyelvi oktatásban részesültek, s a felsőoktatási intézményekben jó tárgyi alapokkal indulva, aránylag könnyen pótolták szlovák nyelvismeretük hiányait.

Amikor egy-egy közösségben napjainkban nyelvünkről kezdünk beszélni, a résztvevők elsősorban azt említik panaszképpen, hogy nyelvünkben eluralkodott a trágárság: a tévéadásokban, a színházakban, de a való életben is. Itt mindjárt szükség van egy kis helyreigazításra: nemcsak a mi nyelvünkben, hanem más nyelvekben is tapasztalható ez a jelenség. Sőt azt is mondhatnánk, hogy ez nem csupán nyelvi kérdés; ennek mindenekelőtt magatartásbeli alapja van: a valóságos élet jelenségei és szóhasználata tükröződnek a tévé-

műsorokban és a színházak előadásaiban. Gondoljunk csak a szinte nyilvános csókolózásokra, férfi-nő kapcsolatok megnyilvánulásaira s a bárhol elhangzó, fülünket sértő trágár kifejezésekre! Kinek nem volt már olyan „élménye”, hogy akaratlanul is végighallgatta néhány tizenéves lány (!) élménybeszámolóját az utcán, parkban, autóbusszmegállóban? Vidám nevetés közben mesélték el egymásnak előző esti kalandjukat, nevükön nevezve a szerelem – vagy inkább a kaland – műveleteit. Hányszor történik meg, hogy mi fordítjuk el szemérmesen a fejünket a nem nyilvános helyre való látvány miatt! S a film- és színházrendezők részben joggal védekeznek azzal, hogy ők a valóságot mutatják be, csak néha nem kellene ennek annyira naturalisztikusan történnie, mint mostanában szokás. A trágárság tehát valójában nem nyelvi kérdés, csak nyelvi vetülete is van; itt a védekezésben az erkölcsi nevelésnek volna inkább szerepe. Meglazultak a társadalmi normák. Gondoljunk csak az elszaporodott lopásokra, betörésekre! Persze ezek is összefüggnek valamivel: az emberek létbizonytalanságával (munkanélküliség, hajléktalanság) vagy éppen a könnyű élet utáni vágyával. A védekezést tehát valójában a társadalmi élet javításával kellene kezdeni. Amit az iskola, a család biztosíthat, az egyenlő az ún. tüneti kezeléssel. Természetesen ez is több a semminél. Azt azonban kijelenthetjük, hogy közlésünk választékossága annak

is fokmérője, mennyire becsüljük azokat, akikhez szólunk.

Magyarországon már régebben szervezett harc folyik a nyelvi környezetszennyezés ellen: elsősorban a beözönlő fölösleges angol szavak, másrészt a nyilvánosság elé kerülő nyelvhelyességi és helyesírási hibák ellen. A cégtáblákon a magyar feliratok helyett sokszor angol szöveg jelent meg a külföldiek becsalogatása végett, az esetleges magyar szövegek meg a nyelvhelyességi és helyesírási hibákat terjesztették. Már 1992-ben ennek a kérdésnek szenteltek egy nyelvművelő konferenciát. Akkor én ott azt javasoltam, hogy hivatalosan ellenőrizzék a nyilvánosság elé kerülő feliratokat. Ahogyan bizonyos feltételekhez kötik például az iparendelékek kiadását, ugyanúgy kössék nyelvi ellenőrzéshez a cégtáblák szövegeinek a nyilvánosság elé kerülését. A vitában nem reagáltak erre a javaslatomra, csak a folyosói beszélgetések közben hozták finoman a tudomásomra, hogy minden olyan módszert kerülni szeretnének, amely valamiféle nyelvtörvényre emlékeztetne bárkit is.

De mivel a helyzet nem javult, hanem romlott, a nyelvészek a hatóságokkal összefogva mégiscsak harcot indítottak bizonyos frontokon (például a reklámozásban) a nemkívánatos idegen elemek és hibák ellen. Bizonyára emlékeznek azokra a nyelvi vonatkozású tévéműsorokra, amelyekben Grétsy László és Balázs Géza szóvá tette a feliratok hibáit. Öt év múlva, 1997-ben a Magyar Tudományos Akadémia hívott össze egy széles körű értekezletet, amelyre engem is meghívtak hozzászólási felkéréssel. S ott már elismerték, hogy többre van szükség, mint nyelvművelő cikkekre és előadásokra: más nyelvművelő, jobban mondva: nyelvvédő formát is alkalmazni kell, ha anyanyelvünk fejlődését helyes irányba akarjuk terelni. Ismerjük el – s ezt nyíltan ki is jelentettem ott –, hogy mi, ma-

gyarok néha túlságosan óvatosak, a szükségeseznél toleránsabbak vagyunk. Attól tartunk, megsértjük a demokrácia alapelveit, ha a nyilvános nyelvszennyezés lehetőségét hivatalos módszerekkel korlátozzuk. Azzal még nem vétünk a demokratizmus ellen, ha másokat közös kincsünk, az anyanyelv nyilvánvaló rontásában legális módon korlátozunk. Nálunk is zavaró az angol szavaknak a beáramlása, akár csak ott, de talán itt nem olyan mértékű, mert a szlovák hatóságok – bár a szlovák nyelvben jóval több az idegen szó, mint a magyarban – jobban védik anyanyelvüket a most terjedő nemkívánatos angol elemektől, mint mi magyarok. (Néha még a magyart is nemkívánatos idegen elemnek tekintik némelyek.) De azt is látnunk kell, hogy bizonyos angol szavak ellen nem szabad hadakoznunk, hiszen az angol ma már a tudomány terjesztésének nyelve, s elkerülhetetlen e szavak használata. Elég, ha például a számítógéppel végzett műveleteket, fogalmakat jelölő szavakat említem. Amíg nem sikerül ezeket magyar elemekkel helyettesítenünk, addig el kell fogadnunk őket saját érdekünkben.

De nekünk, felvidéki magyaroknak nem is az angol okozza a nagyobb gondot, hanem a többségi szlovák nyelv hatása. A szlovákiai magyar ember reflexszerűen beszerkeszti a szlovacizmusokat magyar nyelvhasználatába. A szlovák hatásokat nem tudjuk kizárni, hiszen a szlovákokkal élünk egy országban, s az ország irányítása szlovák nyelven történik. Nekünk legalább a választékosabb magyar megnyilatkozásainkban az egyetemes magyar standardhoz kellene igazodnunk, de valljuk be, ez sem mindig sikerül. Még a kultúra, az oktatás, a tudományos élet területén sem. Nem, mert az idegen hatások elleni védekezéshez nem elég, ha csupán hangsúlyozzuk: kerüljük ezeket, közben meg a szlovacizmusokról konkrétan esetleg csak

nyelvművelő cikkekben szerzünk tudomást. Ezeket a szlovácizmusokat meg kell ismertetnünk még az iskolában a tanulókkal, illetve gondoskodnunk kell arról, hogy minél többen tudomást szerezhessenek róluk. Nem azért kell megtanítani ezeket, hogy használják, hanem elsősorban azért, hogy elkerülhessék őket legalább a standardban. Elkerülni pedig csak azokat vagyunk képesek, amelyekről tudomásunk van. A bizalmas társalgásban senki sem tilthatja meg a használatukat, de a választékos nyelvhasználatba nem valók.

Itt most nincs arra lehetőségünk, hogy konkrétan formában, részletesen foglalkozzunk ezekkel, ezért csak a főbb típusaira hívom fel a figyelmet.

1. Szlovák szavak keverése a magyar beszédbe. Ezekből a szükségtelen szavaktól már csaknem megszabadultunk, de a *párky*, *horčica*, *platnička*, *súprava*, *chripka* és még néhány makacsul tartja magát.

2. Az idegen eredetű szavakat – nyilván a latin nyelvi ismereteik hiánya miatt – sokan szlovákos formában veszik át a szlovák nyelvből: *promócia*, *internát*, *dokument*, *infarkt* stb.

3. Nem gondolunk arra, hogy az idegen szónak nemcsak az alakja, hanem a jelentése is különbözhet a magyarban és a szlovákban. Például a *promócia* magyar *promóció* megfelelője használatos ugyan a magyarban, de nem jelenti azt a fogalmat, amelyet mi gyakran nevezünk itt meg vele; annak a neve ugyan is *diplomaátadás*, *oklevélkiosztó ünnepély* stb.

4. Nem akarok senkit lebeszélni arról, hogy modern nevet válasszon gyermekének, unokájának, de sokan választják itt is a szlovákban használatos alakot. Az *Alica* a magyarban *Aliz*, az *Adriena*: *Adrienn*, *Adriána* is van, de nálunk szórványosan előfordul a magyarnak vélt *Adrianna* is. Az *Iveta*: *Ivett* vagy *Ivetta*, a *Henrieta*: *Henriett* vagy *Henrietta*.

5. Sokkal nehezebb felfedeznünk azokat a hibákat, amelyeknek elkövetésekor magyar szavakhoz kapcsolunk szlovák jelentéseket. Például az *átmegy* igéhez az 'elmúlik', 'megszűnik' jelentést (átmegy rajtunk a betegség), az *érdekkör* szóhoz, amelynek a jelentése ez: személy vagy közösség főleg anyagi érdekeltségi köre, még sok pedagógus kapcsolja a 'szakkör' jelentést ma is (a tanulók sajnos, érdekkörre, nem szakkörbe járnak több iskolában). Az *érdekkör*-nek mint iskolai szakszónak még a bizalmasabb társalgás nyelvében sem lenne helye.

6. Sok a szlovák hatás a mondatok szerkesztésében is. A szlovákiai magyar emberek nagyobb részét már vakbélre, nem pedig vakbéllel operálják, epére, nem epével kezelik, s rákra, nem rákban hal meg.

Megállapíthatjuk tehát, hogy kisebbségi környezetben – az állandó idegen nyelvi hatás miatt – még a magyar tannyelvű iskolákban sem ismerik meg a kívánt módon és mértékben anyanyelvünket tanulóink. Főként azért, mert keveset olvasnak; a tévéadások nem pótolják az élő irodalmat. Okkal vetődik fel tehát a kérdés: mi van azokkal, akik nem magyar iskolába járnak? Mindenki ismeri ezt a szállóigét: *Nyelvében él a nemzet*. Sokszorosan igaz ez a nemzeti kisebbségekre vonatkoztatva. Minket, magyarokat itt és nemzetközi viszonylatban is a közös nyelv köt össze. Kötelességünk hát, hogy ezt továbbadjuk gyermekeinknek, unokáinknak. De arról is gondoskodnunk kell, hogy e nyelv őket is elsősorban a magyar kultúrához kösse. Talán sokan rádöbbenek már arra, hogy ezt csak a magyar nyelvű iskoláztatással érjük el. Bevezetőben azt mondtam: az anyanyelv a legerősebb alapja magyarságtudatunknak. Aki más nyelven szerez általános műveltséget, azon a másik nyelven lesz művelt, a másik nyelvet fogja maga-

sabb szinten beszélni, nem az anyanyelvét. Udvarolni is inkább azon a nyelven fog, mintsem a gyengébben ismert anyanyelvén. Ez utóbbit talán még szégyellni is fogja azért, mert nem tudja jól kifejezni rajta gondolatait. S ha magához hasonló vagy más anyanyelvű partnerre talál, házasságuk meghatározza jövőendő családjuk sorsát is. Így az anyanyelvünkhöz való viszonyunk kisebbségünk sorsát is eldöntheti. Most, amikor már lehetőségünk nyílt arra, hogy fiataljaink anyanyelvükön tanulhassanak az alapiskolától kezdve az egyetemig, bűn lenne, ha nem élnénk ezzel. S ha azt is tekintetbe vesszük, hogy a magyarság nemcsak az anyaországban, hanem jelentős hányada kisebbségi körülmények között él, más nyelvek és más kultúrák hatásainak kitéve, fokozott felelősséget kell éreznünk, hiszen tőlünk függ a magyarság közös jövője. Mi sokszor elvárjuk – nyilván joggal –, hogy az anyaország érezzen felelősséget értünk. De nézzük csak, mit ír Illyés Gyula *Válasz Herdernek és Adynak* című cikkében: „A világon mintegy tizenöt-tizenhat millió magyar él. Ebből azonban csak tízmillió az ország területén, határain belül; a többi úgy tapadva a térképbeli országra, mint kenyérre a héja.” Ez a találó hasonlat nemcsak az anyaországi és a kisebbségi magyarok egybetartozását érzékelteti, hanem azt is, hogy ahogyan a kenyér héja védi az egész kenyeret, úgy védik a kisebbségek is az anyaország épességét. Ha megsérül a héja, megromolhat az egész kenyér.

Fel hát a fejjel, és félre a sérelmekkel! Kormányok jönnek, kormányok mennek, de a

nemzet marad, s nekünk, kisebbségieknek is szilárdan helyt kell állnunk ott, ahová a sors rendelt bennünket. Mert nekünk itt szerepünk van: nemcsak magunkat, hanem az egész nemzetet kell védenünk.

Természetesen azzal is tisztában vagyok, hogy a jó tanács önmagában nem elég hatékony segítség. Ezért anyanyelvünk megőrzésében és magyarjaink nyelvi ismereteinek bővítésében, nyelvi készségeink fejlesztésében is segíteni szeretnék. Sajtónk nyelvhasználatát és az egyéni nyelvi megnyilatkozásokat az bizonyítja, hogy – minden ellenkező híresztelés ellenére is – szükség van a nyelvművelésre: a hiányos nyelvi ismeretek pótlására. Ezt a célt szolgálja ez a könyv is – sorrendben a hetedik nyelvművelő munkám, amely *Anyanyelv és magyarságtudat* címmel kerül most az olvasók kezébe. Ebben nemcsak nyelvi ismereteket és gyakorlati tanácsokat találhatnak az olvasók, hanem nyelvünkkel összefüggő történeti érdekességeket is, mint például a szólások eredetének magyarázata, bizonyos szavaink keletkezésének érdekes körülményei, meghatározó adatai stb. Remélem, haszonnal forgatják majd azok is, akik a standard nyelvváltozat használatában szeretnék nyelvi készségeiket tökéletesíteni, de segítségükre lesz azoknak a nyelvjárásban beszélőknek is, akik – anyanyelvi iskolázottság hiányában – most szeretnék megismerni anyanyelvük választékosabb változatát. Ezenkívül segítségére lehet minden magyarnak, aki anyanyelvével kapcsolatos ismeretei körét nyelvtörténeti ismeretekkel is bővíteni szeretné.

(*Jakab István: Anyanyelv és magyarságtudat. Nyelvi ismeretek és nyelvhasználati tanácsok, Madách-Posonium Kft., Pozsony/Bratislava, 2006. Lapunk szerkesztőbizottsága tiszteletbeli tagjának új kötetére a szerzői előszó közlésével hívjuk fel olvasóink figyelmét.*)